

afkomstig uit Portugal, polemiseerde met de remonstrantse theoloog Philippus van Limborch over de christelijke leer en met Johannes Bredenburg over het spinozisme.

Terecht merken de editoren echter in hun inleiding op dat het voor de te bewerken periode welhaast onmogelijk is een sluitende definitie van filosofie te geven. Vandaar dus die vele lemmata gewijd aan reeksen denkers en publicisten van zeer verschillend allooi. Wiskundigen, astronomen, medici, juristen, hier en daar zelfs een politicus of uitgever (Elzevier) naast grote aantallen theologen buitelen over de pagina's. Sommigen waren in hun tijd beroemd, doch laten tegenwoordig alleen de harten der specialisten sneller kloppen, zoals Johannes Castillioneus (1709-1791), hoogleraar filosofie en wiskunde te Utrecht, bewonderaar van Locke en Newton, criticus van Rousseau. De befaamde Johan Derk van der Capellen tot den Pol (1741-1784) krijgt een lemma als politiek denker, de buiten Deventer en Herborn vrijwel onbekende Heinrich Guthlerbeth (1572-1635), leraar van Comenius, wordt behandeld, zeker niet omdat hij originele ideeën had, maar omdat hij zo'n ijverig publicerende schoolmeester in de beste ramistische traditie was. Deze voorbeelden geven aan dat de *Dictionary* wordt bevolkt door een bont gezelschap figuren die allen op de een of andere manier hebben begeerd wijs te worden en zo bijgedragen hebben tot het intellectuele leven van de Republiek. Teneinde dit panorama nader aan te vullen hebben de editoren besloten ook enkele lemmata op te nemen die instituties behandelen welke een grote rol in dit intellectuele leven hebben gespeeld, namelijk universiteiten, illustre scholen en tijdschriften. Uiteraard staat de veelgelezen *Bibliothèque Universelle et Historique* van Jean le Clerc er in benevens spectatoriale geschriften als *De Denker*, zelfs met een apart lemma, maar voor *De Hollandsche Spectator* moet de lezer terug naar het artikel over Justus van Effen. De illustre scholen van Deventer en Amsterdam krijgen hun deel, en de universiteiten worden uitvoerig besproken, natuurlijk met inbegrip van inmiddels verdwenen instellingen als Franeker en Harderwijk.

Dit alles is onder leiding van liefst zes editoren tot stand gebracht door meer dan honderd auteurs uit binnen- en buitenland. Onder hen zijn vele gerenommeerde namen uit de historische wetenschap, maar ook studenten, promovendi en postdocs. Het geheel is uitstekend geredigeerd, qua inhoud buitengewoon zakelijk en informatief gebracht en mede daardoor zeer goed leesbaar. Die leesbaarheid wordt nog bevorderd door de goede lay-out, weliswaar in twee kolommen per pagina, maar met prettig veel wit en een mooie letter. In het bijzonder valt de aandacht der auteurs en editoren voor het bibliografische gedeelte te prijzen: per lemma staan de (belangrijkste) werken van en over de behandelde figuur uit de tijd zelf aangegeven, gevolgd door (een keuze uit) de secundaire literatuur. De index vergemakkelijkt het zoeken naar onderlinge verbanden tussen de besproken wijsgeren, de illustraties achterin deel I zijn leuk, maar voegen niets wezenlijks aan de tekst toe. Al met al is dit naslagwerk een groot succes geworden. Het zal een onmisbaar werktuig blijken te zijn voor een ieder die zich met de ideeëngeschiedenis en het intellectuele leven van de Republiek bezighoudt.

M. E. H. N. Mout

A. H. Huussen jr., ed., *Onderwijs en onderzoek. Studie en wetenschap aan de academie van Groningen in de 17e en 18e eeuw* (Studiën over de geschiedenis van de Groningse universiteit I; Hilversum: Verloren, 2003, 350 blz., €30,-, ISBN 90 6550 735 3).

De Groningse universiteit is opgericht in 1614 en zal over negen jaar dus haar vierhonderdste verjaardag vieren. Om bij die gelegenheid gepast te kunnen terugblikken, heeft men ruim van

te voren de geschiedenis van de universiteit in kaart willen brengen om deze waar nodig door nader onderzoek bijtijds verder in te vullen. Zo bleek het aan de commissie voor de geschiedschrijving dat de vroege geschiedenis van de universiteit, de zeventiende en achttiende eeuw, in de literatuur relatief onderbelicht is gebleven. Vandaar de opdracht, in 1999, tot het samenstellen van een bundel artikelen die deze lacune zou opvullen. Aan de auteurs werd gevraagd vooral het academisch onderwijs in hun beschouwingen te betrekken.

Het feit dat ergens weinig over bekend is, betekent niet automatisch dat er ook een goed verhaal over kan worden geschreven. De bundel bevat beslist veel nuttige informatie, maar men krijgt de indruk dat niet alle auteurs goed raad hebben geweten met het probleem hoe een en ander vorm te geven als wetenschappelijk artikel. Het artikel over de juridisch hoogleraar Anthonius Matthaeus heeft enigszins het karakter van een aangeklede bibliografie van 's mans publicaties. Een andere auteur grijpt de gelegenheid aan om een ongedrukte bron, een redevoering van Petrus Camper, te publiceren. Een derde vermomt een aantal lijsten van buitenlandse studenten te Groningen als artikel. Nuttig werk allemaal en het valt zeker onder de noemer van 'lacunes opvullen'; maar is een artikel in een bundel voor dit soort werk de geëigende plaats? Daar tegenover staan dan de artikelen van de filosofiehistorici in het gezelschap, die zich welbeschouwd weinig van de opdracht aantrekken en gewoon filosofiehistorische artikelen schrijven over het werk van geleerden (Schoock en Driessen) die toevallig in Groningen doceerden.

De wens om juist het onderwijs centraal te stellen is wel begrijpelijk, maar niet geheel zonder problemen. De Groningse universiteit was een doorsnee instelling die zich in haar onderwijs niet sterk onderscheidde van de rest van het veld. Een studie hierover laat zich slechts rechtvaardigen door een specifieke vraagstelling of invalshoek. Daar is echter geen sprake van. Het artikel over de rechtenfaculteit blijft steken in enkele algemeenheden, terwijl het artikel over de medische faculteit vooral wil betogen dat het onderwijs in Groningen niet zo achterlijk was als wel eens is beweerd. Dit laatste artikel is weliswaar erg ambitieus, maar gaat aan zijn eigen veelomvattendheid te gronde. De soms boute beweringen van de auteur worden voornamelijk onderbouwd door het opsommen van lange reeksen Latijnse titels. Het stuk is bovendien gesteld in een jargon dat misschien op zijn plaats is in een medisch-historisch vakblad, maar niet in een bundel voor een algemeen publiek van universiteitshistorici. Er wordt bijvoorbeeld consequent gesproken van 'iatromathematica' in plaats van gewoon astrologie.

Het meest geslaagde stuk is wat mij betreft de bijdrage van Foskea van der Ven, 'Groningse loskoppen', over de academierechtspraak in Groningen. Leden van de Groningse universiteit (zoals van veel universiteiten elders) genoten in de zeventiende en achttiende eeuw het *privilegium fori*: zij konden in principe slechts gedaagd worden of terechtstaan voor de senaat van hun universiteit. Deze oordeelde meestal zeer lankmoedig over jeugdig wangedrag van de studenten. Een behoorlijk bewaard archief maakt het Van der Ven mogelijk om het functioneren van de academische vierschaar, en de competentiegeschillen met andere rechtbanken, in een helder licht te plaatsen. Een goede situering in de literatuur en een heldere betoogtrant die ook voor niet-juristen volstrekt begrijpelijk is, maken dat deze geschiedenis van het academisch forum in Groningen model kan staan voor de behandeling van het thema in Nederland.

Ook over een doorsnee universiteit als Groningen valt veel interessants te vertellen, maar dan moet men wel uitgaan van duidelijke problemen en niet slechts de gaten in het chronologische of thematische relaas willen opvullen. De huidige benadering levert vooral artikelen met een inventariserend of opsommend karakter op. De toekomstige geschiedschrijver van de Groningse universiteit kan hieraan ongetwijfeld veel materiaal ontleenen, maar de algemene lezer zal zich na verloop van tijd afvragen waarom deze lacune zo nodig gedicht moest worden.

Rienk Vermij

A. Golahny, *Rembrandt's reading. The artist's bookshelf of ancient poetry and history* (Amsterdam: Amsterdam university press, 2003, 283 blz., €39,50, ISBN 90 5356 609 0).

Welke boeken las Rembrandt en wat heeft hij van de inhoud in zijn oeuvre verwerkt? Op deze vraag is geen eenvoudig antwoord te geven. Desondanks heeft Amy Golahny — en zij was niet de eerste — een poging gewaagd. Als kunsthistorica kan zij dat blijkbaar alleen maar doen na een buiging voor Rembrandt's 'mastery of illusion in the service of narrative.' Zij wil haar arbeidsterrein beperken tot de invloed van 'ancient poetry and history', en sluit bijvoorbeeld de bijbel en handboeken voor kunstenaars uit. De oplettende lezer is dan wel verbaasd aan het einde van haar boek vele pagina's over die handboeken aan te treffen en bovendien in de lijst van Rembrandt's boeken een bijbel op te merken, waaraan dus geen aandacht wordt besteed. Maar de taak van de auteur was dan ook geen gemakkelijke, want behalve enkele eigenhandig geschreven brieven van Rembrandt hebben we nauwelijks archiefbescheiden die zijn lectuur kunnen documenteren. Het enige gegeven is de inventaris met boeken van 1656 toen Rembrandt in grote financiële problemen verkeerde en zijn boedel verkocht moest worden.

Golahny heeft veel werk gemaakt van het vraagstuk hoe Rembrandt een bepaald onderwerp afbeeldde en of hij dat deed volgens de tekst van de boeken die hij in huis had. De inventarislijst bevat tweeëntwintig niet altijd duidelijk beschreven boeken, terwijl, om maar een paar andere grote schilders te noemen, Rubens 500 en Velasquez 154 stuks bezaten. De auteur doet alle mogelijke moeite om, aan de hand van wat Rembrandt tijdens zijn bezoek aan de Latijnse school 'kan' hebben geleerd en van zijn 'academic education' kon hebben opgestoken, tot conclusies te komen. Het is echter maar helemaal de vraag of Rembrandt werkelijk aan de Leidse universiteit actief is geweest. Bovendien is het zo, dat voor een historicus bij deze benadering de documenten voorop moeten staan en dat zou ook moeten gelden voor deze kunsthistorica. Maar de picturale traditie dringt zich in haar met 'may be's doorspekte betoog steeds weer op de voorgrond. Dat wil zeggen: voortdurend zien we invloed van Rafael en Rubens (met wie Rembrandt wedijverde) optreden naast versies van de verhalen uit de boeken die Rembrandt bezat. En de conclusie die zich onvermijdelijk opdringt is dat Rembrandt geen grote lezer was, laat staan een intellectueel. Daarin ligt waarschijnlijk ook de oorsprong van zijn originele beeldtaal.

Men zou het kunnen laten bij de vaststelling dat dit een te waarden goede poging was waar niet veel uit komt. Toch moet het boek nader worden bekeken want er is meer mis. Allereerst zijn er de talrijke uitweidingen, die duidelijk maken dat de auteur via omwegen telkens tracht Rembrandt zonder enig bewijs met gedachtespinsels op te zadelen. Zo zouden de slechte ervaringen van zijn leermeester Jacob van Swanenburgh in Italië hem misschien hebben doen afzien van een reis naar dat land. Wat is daar nu voor aan te voeren? (61) Ook de contacten met Jan Six worden tot een onaannemelijke vriendschap tussen gelijken waarbij de regent Six samen met de schilder in zijn boeken snuffelt. Erger nog zijn verkeerde vertalingen uit het Nederlands die te herleiden zijn tot een slechte kennis van de taal. (bijvoorbeeld 24, noot 12; 39, noot 50; 233, noot 63) Vervolgens komen er onjuistheden in voor. Om maar enkele te noemen, is Valerius' *Gedenckclanck* 'a history of the Dutch Republic?' (26) Maar zo staat dat niet bij Schama waar de auteur naar verwijst. Heeft Vondel met Cornelis de Graeff het decoratieprogramma van het Amsterdamse Stadhuis gepland? Golahny verwijst naar Frijhoff en Spies. Zij vermelden zuinig dat Vondel 'in elk geval zijdelings' erbij betrokken was. (185, noot 3) Verder was Nicolaes Willingh de hofschilder van 'the Grand Duke of Berlin', met andere woorden van de Grote Keurvorst! (213) En de herkomst van deze en andere fouten is alleen te ontdekken wanneer Golahny zo vriendelijk is in de noten de bladzijden aan te geven bij haar literatuur, wat zij lang niet altijd doet.